

מכון שלום הרטמן
דין תורה רווי אלכוהול
מאת שרגא בר און

דין תורה רווי אלכוהול
מאת שרגא בר און

על הגרלה פורימית ותגובה למדנית בביתו של הרב יאיר בכרך, בעל ה"חוות יאיר".
על גורלות, משתה ושו"ת

סיפור המגילה הוא דוגמת המופת לעקרון הסיבתיות הכפולה בתיאולוגיה המקראית. באמצעות שיבוצה של המגילה בתנ"ך הופך הסיפור הפוליטי לסיפור דתי מופלא. הפור, הוא הגורל, מסמל את מהות האירוע. בעל המגילה מבהיר את שליטתו של האל בגורל ובה בעת לועג לניסיון האנושי לנצל את הגורל ככלי ניחוש.

במזרח הקדום נהגו לקבל את הכרעות מדיניות חשובות באמצעות הפור, באמצעות קוביות הגורל. המן חשב שבאמצעות מכשיר הניחוש יוכל להוציא את מזימתו אל הפועל. והנה - נהפוך הוא: "פור המן נהפך לפורנו" (פיוט "אשר הניא"). בגורל שהפיל נפל בעצמו. סיפור המגילה לועג לתכנוניו של המן. בימי הפורים חוגגים את כישלוננו של האדם לקרוא את תוצאות הגורל בעת נפילתו. רצונו של האל יתברר רק לכשתגיע מסכת הפעולות האנושיות לסיומה:

תני, כשאמר המן הרשע לאבד את ישראל, אמר: היאך אני שולט בהן? הריני מפיל גורלות. ורוח הקודש צווחת: "ועל עמי ידו גורל". אמר לו הקב"ה: רשע בן רשע גורלך עולה להצלב. הפיל פור הוא הגורל. עליו נפל הגורל. (אסתר רבה (וילנא) פרשה ז).

הגורל אשר היה אמור להיות מכשיר ניחוש בידי המן הפך להיות מכשיר משפט אלוהי. הגורל הפך מאורקל לאורדיל – מכלי נחש למשפט שמיים. ויותר מכך, מכלי נחש אלילי למשפט שמיים של אלוהי היהודים.

בעיקרון אסור

למוסד הגורלות מופעים רבים במקרא ושימושים נרחבים. הוא משמש ככלי חלוקתי (נחלות השבטים, שעירי יום הכיפורים, חלוקת שלל וכדו') כאמצעי מינוי (חיל חלוץ במלחמה, גורלות הלויים והכהנים, הגירת עשירית לירושלים בימי נחמיה), וככלי שאילה בה' (האורים ותומים, לכידת יונה הנביא). דומה שהגורלות שימשו כמכשירים מוסדיים כבדי ראש ולא כאמצעי בידור או תחרות. סביר להניח שלא עלה כלל על דעתו של בעל המגילה לציין את ימי הפורים במשחקי גורל.

לעומת זאת, בתרבות היוונית רווחו משחקי גורל. בהשפעת התרבות היוונית אנו מוצאים בספרות היהודית מימי הבית השני ואילך התייחסות נרחבת ל"משחקים בקוביא". הממצאים הארכיאולוגיים שופכים אור נוסף על תפוצת השימוש בקוביות משחקים בארץ ישראל בימי הבית השני. המקורות מספרים לנו גם על אנשים שהקוביה הפכה לעיסוקם המרכזי והגדירה את אישיותם - "המשחקים בקוביה" או "הקוביוסטוסים". קבוצה זו נתפשה כקבוצה א-סוציאלית החשודה ברמאות ובגזל.

יחסם של החכמים למשחקי הקוביה היה שלילי בתכלית. ייתכן שחששו מהתמכרות; ייתכן שחכמים התנגדו לנהנתנות שבאה לידי ביטוי במשחקים; ייתכן שראו במשחקי הקוביה השפעה תרבותית זרה; ייתכן שעולם הערכים שבראשו עמדו עבודת האל ותלמוד התורה לא אפשר התפתחותה של תרבות פנאי בה הזמן מבוזבז לכאורה לבטלה; ייתכן שההתנגדות הערכית לשימושים לא משחקיים בגורל תרם לשיפוט השלילי של משחקי המזל והקוביה.

סביר להניח שלכל השיקולים האלו היה משקל בהסתייגות ממשחקי הגורל. בעלי ההלכה שבכל הדורות לא נחלקו בשיפוט השלילי של המשחקים בקוביה ושל תרבות המשחק. לא נחלקו אלא על הקטגוריות ההלכתיות שיש להכיל על משחקי המזל. עמדה הלכתית אחת פסלה את המשחק באופן גורף ופסקה שהפעילות היא "גזל מדבריהם", דהיינו שרווחי המשחק כרוכים בגזילה דרבנן ושהשחקן עובר על איסור "גזל" של חכמים; עמדה אחרת התמקדה בפסילת אישיותם של מי שעשו את המשחק בקוביה להרגל של קבע, אך לא הגדירה כל משחק מזדמן כעבירה.

בפורים מותר?

אך גם הקו השולל אינו תמיד אחיד. בגיליון "דעות" האחרון דנתי במשנתו המשחקית של הרב האיטלקי, ר' יהודה אריה מודינא דה ונציה, שפיתח משנה משחקית מורכבת ביותר על בסיס מקורות יהודיים. פרשיה מרתקת אחרת נחשפת בשו"ת "חוות יאיר" של הרב יאיר בכרך (1638-1702). שם מצויה תשובה מאלפת המתארת באופן חי ביותר משחק הימורים שהתרחש על שולחנו של הרב:

בחבורה לומדים אצלי ומקשיבים לקולי סעדו יחד י"ב בעלי בתים.

בטוב לבם ביין בימי פורים הטילו גורל על כוס כסף גדול מזהב...

וזה מעשה הגורל מביאים שתי קלפי או שני כלים ומטילים י"ב פתקים כתוב על כל אחד שם אחד מהם לקלפי אחת ומטילים לקלפי שניה גם כן י"ב פתקים על אחד מהם כתוב מזל טוב, וי"א ישארו חלקים, ותינוק או תינוקת לוקחת אחד מכלי זה ואחד מכלי זה ועם מי שיצא מזל טוב זכה בכוס.

והנה אירע בגורל הנ"ל שיצא מזל טוב בהעלאה שניה, והיה פלא בעיני הרואים שעלה פתק המז"ט מהר. ואחד מהם בדק וראה כי היו רק פתקים חלקים י' - והיה ראוי להיות י"א - ועל שניים היה כתוב מז"ט. וביקש זה שזכה בו לומר, אחר שאיך שנעשו שני טעותים אלו בזדון או בשגגה או דרך היתול ושחוק, אין בו שום גרעון או יפוי כח לאחד יותר מלחבריו, ואם מזלו גרם לו הוא הדין אם היה כנכון וראוי עמדה לו שעה.

ואמרתי בפשיטות שבטלה הגורל...

וחזרו להטיל פתקים חדשים באופן הנ"ל לשני כלים זכה מהם אחד בהעלאה ששית. ואחד מן הנשארים בקלפי לפי תומו פתח פתקים הכרוכים הנשארים ומתוך כך ראה שחסר שם א' מנותני מעות שלא נזרקו לתוך הקלפי רק י"א פתקי ב"ב.

ואמרו בני חבורה לבטל גם פייס זה, וזה שזכה טען נגדם דאין טעם לתלונתם לקלקל הגורל, אדרבה ע"י גרעון שם אחד מהם היו קרובים לשכר; ועל דבר זה שהיה חסר ביקש הזוכה לפשר וליתן לו ד' ר"ט והיה מרוצה.

ובאמת לפום ריהטא היה הדבר מעויין אצלי בלי הכרעה; אבל אחר עיון מעט זמן כמן ימא לטיגנא פסקתי שג"כ בטלה המחלוקת... מפני שקרוב הדבר שאם הגורל כהוגן ידבק בו השגחה עליונה כמ"ש 'הבה תמים', מה שאין כן אם הגורל מקולקל אין מבוא לומר שמי שזכה מאת ה' היתה זאת, הן שהקלקול ע"י תחבולת אנוש או בשגגה, עכ"פ הגורל מקולקל ומצי כל חד למימר אילו נעשה הגורל כהוגן היה קיימא לי שעתו ע"פ מזלי או ע"פ תפילתי שיתן לי הצלחה בכל עסקי.

הרב מתאר משחק פורימי. בית הרב הופך לזירת הימורים במהלך הפורים. הרב בכרך מתאר את הפרשה ללא התנצלות. אין ולו שמץ הסתייגות מצדו לקיומו של המשחק, לקיומה של ההגרלה. אדרבה, נראה כי הוא רואה בעריכת הפור דרך ראויה לחגיגת הפורים. מהאירוע עולה ריח חריף של אלכוהול. הרב מציין שבעלי הבתים היו שתויים; עד כמה שתויים היו ניתן לשער מן הטעויות הפעוטות שהכשילו את ההגרלה שוב ושוב, מן הגילוי המקרי של הטעות, מהויכוחים הקטנוניים סביב הזכייה בגורל.

והנה, במקום לשים קץ להגרלה ולהכריז על הזוכה, הרב נכנס אל המשחק, הופך להיות שופט וקובע ומגדיר את כללי המשחק. באופן מפתיע הרב בכרך מערב גם את הא-להים במשחק השיכורים: הוא מבטל את הזכיות בהגרלה שנעשתה בצורה לא הוגנת לא מסיבה טכנית אלא על סמך ההנחה שהקב"ה מתערב בכל הגרלה שנעשית כהוגן. הנחה זו כרוכה בהישענות על המקורות המקראיים וההלכתיים אשר עוסקים בהגרלות מסוג אחר – אלו שקבעו נחלות ואשמות.

הסיבתיות הכפולה אינה ייחודית למגילת אסתר; היא חוזרת ומופיעה, לשיטתו של הרב בכרך, בכל הגרלה. הקב"ה לא קבע רק את התוצאות המקרו-היסטוריים שהושיעו את יהודי הממלכה הפרסית, אלא נענה גם למשחקם של שיכורים וקובע מי יזכה בכוס כסף גדול מזהב בהגרלה ביתית. ובלבד שתיערך כהלכה.

בתוך: מקור ראשון, י' אדר תשס"ו.